

Ірина Липа,

кандидат педагогічних наук, доцент,
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Iryna Lypa,

Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

УДК 372.8.:78(477.86)
ББК 74.200.541.3.

МУЗИЧНО-ТВОРЧИЙ РОЗВИТОК УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ГІРСЬКИХ ШКІЛ

MUSICAL-CREATIVE DEVELOPMENT OF PUPILS OF THE MOUNTAIN PRIMARY SCHOOL

Стаття присвячена актуальній проблемі пошуку шляхів активізації і розвитку музично-творчого потенціалу дітей молодшого шкільного віку, які навчаються у гірських школах Карпатського регіону України. Автор розкриває суть розробленої системи музично-творчих завдань у різноманітній музичній діяльності, спрямованої на творчу самореалізацію учнів в умовах позакласних занять.

Ключові слова: музично-творчий розвиток, музично-творчі завдання, імпровізація, музична діяльність, гірська школа, етнорегіональний матеріал.

The article highlights the problem of the activization and development of musical-creative potential of primary school children who studies at mountain schools of Ukrainian Carpathian region. The author develops the essence of the created system of musical-creative tasks while different musical activities, pointed at creative pupils' self-realisation at extracurricular classes.

Key words: musical-creative development, musical-creative task, improvisation, musical activity, mountain school, ethno-local material.

Стаття посвящена актуальной проблеме активизации и развития музыкально-творческого потенциала детей младшего школьного возраста, которые учатся в горных школах Карпатского региона Украины. Автор раскрывает суть разработанной системы музыкально-творческих заданий в разнообразной музыкальной деятельности, направленной на творческую самореализацию учащихся в условиях внеклассных занятий.

Ключевые слова: музыкально-творческое развитие, музыкально творческие задания, импровизация, музыкальная деятельность, горная школа, этнорегиональный материал.

Постановка проблеми. Трансформаційні процеси, які відбуваються в системі усталених основ-парадигм традиційного естетичного виховання, детерміновані сучасними соціокультурними пріоритетами, зокрема необхідністю посилення уваги до творчого розвитку особистості засобами мистецтва. Однак, як засвідчила масова музично-виховна практика, загальна мистецька освіта має здебільшого інформативно-когнітивний характер, що є наслідком абсолютизації раціонально логічних форм вивчення предметів художньо-естетичного циклу і недооцінкою емоційно-образних можливостей осягнення їхніх духовних глибин. У цьому зв'язку актуалізується проблема пошуку нових шляхів реалізації задекларованої ідеї загальної музичної освіти учнів на основі української національної музики, здатних «вивільнити» творчий потенціал дитини, активізувати її музично-творчий розвиток.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. На сьогодні є значна кількість психолого-педагогічних досліджень проблеми творчого розвитку особистості (Л.Виготський, С.Рубінштейн, Б.Теплов, З.Левін, Я.Пономарьов, В.Роменець, В.Сухомлинський та інші). Велика увага питанням дитячої творчості приділялась і в галузі музичної педагогіки (Б.Асаф'єв, Б.Яворський, К.Головська, Н.Ветлугіна, Д.Кабалевський, Г.Рігіна). На основі творчої діяльності дитини побудовані й найвідоміші у світі музично-педагогічні концепції (Е.Жак-Далькроз, З.Кодай, К.Орф, В.Верховинець).

Опираючись на здобутки корифеїв музичного виховання, сучасні науковці різноаспектно вивчають шляхи музично-творчого розвитку дітей, зокрема розкривають можливості органічного поєднання елементів творчості з різноманітними видами музичної діяльності на уроці музичного мистецтва (В.Усачева, Л.Школяр), аналізують особливості здійснення педагогічного керівництва музично-творчою діяльністю на позакласних творчих заняттях (Н.Вишнякова), «вибудовують» лінію музично-творчого саморозвитку дітей (О.Юдіна).

У контексті нашого дослідження великий інтерес становлять різні системи творчих завдань, запропоновані музикантами-педагогами з метою формування у дітей музично-творчої активності (Н.Вишнякова, І.Гадалова, С.Діденко, Т.Дябло, О.Пономаренко, В.Тушева та інші); розвитку творчих здібностей (В.Бабій, Л.Дмитрієва, О.Тупічкіна, В.Шульгіна); усвідомлення синтезу мистецтв у творчому процесі (Н.Аніщенко, О.Лобова, В.Рагозіна).

Щодо змістовного наповнення творчих завдань, то його аналіз свідчить про посилення фольклорного елемента, основу якого становлять зазвичай широко поширені зразки народнопісенної творчості. Однак, незважаючи на цю позитивну тенденцію, у практиці загальноосвітньої школи ще недостатньо використовується багатий етнографічний музично-поетичний матеріал, а також твори відомих і маловідомих регіональних (чи близьких до регіону) поетів, письменників, музикантів, громадських діячів, які є частиною того своєрідного етнокультурного середовища, у якому зростає дитина. Це спонукає дослідників до наукових розвідок у цій царині.

Мета статті - обґрунтувати необхідність організації в гірських школах Карпат позакласних музично-творчих занять для дітей молодшого шкільного віку, розробити тематику їх проведення з урахуванням особливостей етнокультурного середовища, створити систему творчих завдань, спрямовану на музично-творчий розвиток учнів.

Виклад основного матеріалу. Музично-творчий розвиток дітей відбувається у процесі здійснення ними різноманітної музичної діяльності - пізнавальної, виконавської, елементарної композиторської. Як пише Л.Масол, «креативність школяра може виявлятися і на рівні пізнання музики (творче образне мислення), і на рівні виконання (інтерпретаційне ставлення під час співу, гри на інструментах, пластичного інтонування), і на рівні експериментування з музичним матеріалом і створення власних художніх образів (наприклад, при засвоєнні елементів мови музики, її композиційних закономірностей)» [2, с.11].

Творчість у сфері музичної педагогіки розуміють як різні форми творення музики (імпровазія, композиція). У системі музичного виховання дітей молодшого шкільного віку найчастіше використовується імпровазія вокальні, інструментальні, ритмічні, рухо-пластичні, театральні.

Багато видів імпровазації, як свідчить проведений нами аналіз сучасних досліджень, були запропоновані свого часу такими видатними музикантами-педагогами, як Б.Асаф'єв і Б.Яворський. Це спонукає нас до вивчення їхніх ідей щодо музично-творчого розвитку дітей і пошуку шляхів реалізації деяких з них у практиці проведення музично-творчих занять з учнями початкових класів гірських шкіл. Так, Б.Асаф'єв зазначав, що власне творчість народжується з виконавського відтворення пісні. Такими є народні традиції усної творчості, за якої немов би трансформується, «орнаментується» те, що особливо запам'яталось [1]. Для нас такий висновок музиканта-педагога надзвичайно важливий з огляду на широкі можливості етнографічного пісенно-музичного матеріалу для розвитку в дітей навичок вокальних імпровазіяцій.

Особливої уваги, вивчення і використання за сучасних умов заслуговують запропоновані Б.Асаф'євим шляхи формування дитячої музичної творчості, а саме: пошуки і знаходження «надзвичайно виразних інтонацій і ритмів» [1, с.90]; здатність до «винаходження і комбінування матеріалу» [1, с.91]; імпровазія, створення наспіву для віршів, вироблення декількох варіантів з їх подальшим аналізом [1, с.92]; гармонічна підтримка або прикрашання мелодії [1, с.93]; ілюстрація казки музикою; приєднання інструментальної імпровазіяції до вокальної; елементи «звукобарви», звукозображальності [1, с.94].

Винятково важливими для нашого дослідження є тези Б. Яворського про те, що основним стимулом творчості дітей має бути навколишній світ: звуки природи, вірші або проза, ритми рухів і танців, музичні враження [4]. Ще С. Русова справедливо стверджувала, що «рідною казкою, етнографічним матеріалом має бути «оздоблений» родинний побут, життя дитячих установ, взагалі оточення дітей» [3, с.72-73].

Отже, етнорегіональний матеріал, який є особливо важливим складником етнокультурного середовища проживання дитини, розглядається педагогами як основа для музично-творчого розвитку учнів. Однак програмою з музичного мистецтва для 1-4 класів передбачене використання на уроці етнорегіонального, а також додаткового і варіативного матеріалу лише в межах 10 %. Розв'язати цю проблему (зокрема в гірській школі) допоможе проведення музично-творчих занять. Ми вважаємо, що правильно організована позакласна музично-творча діяльність школярів у доступній ігровій та творчій формі з конкретними цільовими установками, створенням емоційно-образної проблемної ситуації, позитивного мікроклімату і педагогічним керівництвом творчим процесом створить реальні можливості для оптимізації музично-творчого розвитку учнів початкових класів гірських шкіл.

Основа для проведення цих занять має становити їх тематика, яка б, з одного боку, органічно впливала з тематичної структури програми уроків музичного мистецтва, а з іншого боку, пов'язувалася з близькими для дитини життєвими і музичними враженнями. Розроблений нами тематичний зміст програми поєднує у собі ці властивості. Структурою програми передбачено проведення 4-5 занять у кожному семестрі. Темати дозволяють створювати емоційну атмосферу і єдиний образно-смісловий центр занять, дають можливість учителю варіативно підходити до проблемного матеріалу для творчості, залежно від наявних музичних, віршованих і зображальних ілюстрацій. Тематична побудова програми створює умови для досягнення цілісності творчих занять, єдності всіх видів музично-творчої діяльності.

Важливою проблемою у проведенні музично-творчих занять є створення оригінальних ігор і творчих завдань, які здатні цілісно розвивати дитячу особистість у спектрі композиторської, вокальної інструментально-виконавської, режисерської, акторської, хореографічної, літературної, образотворчої, дослідницької діяльності. Головне – вибудовувати ці завдання, дотримуючись дидактичного правила «від простого до складного»:

від перших відчуттів виражальності музичної мови, її інтонації, ритму (з одного боку), пластики, емоційного забарвлення руху (з іншого боку) до усвідомлення звуковисотності, створення простих ритмів, мелодій, танцювально-пластичних композицій, музичних театралізованих дійств тощо.

Необхідно прагнути, щоб виконання завдань було максимально самостійним, адже тільки тоді дитина зможе пройти свій шлях пізнання музики, результати якого стануть її власним здобутком. Навіть навчаючи співу, прийомів музикування, вчитель, опираючись на вроджену здатність дітей до наслідування, все ж має захоплювати учнів до вільного вираження у співі та грі власних почуттів і уявлень, вчити стежити за розвитком музики, відтворювати її зміст ритмічними рухами, обмінюватися враженнями від прослуханого музичного твору.

Учитель, добираючи творчі та репродуктивні завдання, має керуватися логікою зростання не тільки їх креативності, а й культурно-соціальної цінності отриманого результату. Це сприятиме, на нашу думку, актуалізації мотивів творчості у молодших школярів. При цьому формування позитивної мотивації може реалізовуватися декількома шляхами. По-перше, процес становлення дитячої творчості необхідно поєднувати з психолого-корекційною роботою, суть якої полягає у створенні соціально-цінних установок усунення в учнів невпевненості у своїх силах. По-друге, генеральною лінією у цьому процесі має бути переконання, що творчість пов'язана із працею і є втіленням кращих спонук людини. По-третє, формування позитивної мотивації повинно забезпечуватися створенням ситуації успіху, передбаченням тих емоцій, які бажано відчувати дитині. По-четверте, слід вживати заходи до попередження виникнення труднощів у дитини при виконанні завдань.

Зрозуміло, що «творчий продукт», отриманий у результаті виконання музично-творчих завдань, не має об'єктивної цінності для мистецтва, однак він становить велику суб'єктивну значущість для музично-творчого розвитку особистості. У музичній творчості важлива не сама «продукція», а процес оволодіння дитиною музичною мовою (Б.Яворський). Художньо-поетичний характер тематики занять відкриває широкі можливості для використання різноманітних музично-творчих завдань, адже запропоновані нами теми-епіграфи характеризуються яскраво-образним змістом і, таким чином, створюють передумови для багатогранної музично-творчої діяльності. Отже, виконання музично-творчих завдань має спрямовуватися на розкриття закладених у темах-епіграфах образів.

Так, основними образами, які закладені в темі «Про що говорить музика Карпат» (1 клас, I семестр), є близькі і зрозумілі дітям образи любові до Бога, України, батьків, своєї хати, рідного краю тощо. Це спонукає до добору таких музично-творчих завдань, які б допомогли дитині виразити це почуття в різних видах імпровізації: декламації віршів з виразною інтонацією і жестами; створенні ритмічних супроводів до декламації або співу (плескання в долоні, плескання руками по колінах, клацання пальцями, притупування тощо); домислюванні (добиранні дітьми слова, пропущеного у вірші або пісні); колективному створенні оповідання; мелодизації власного імені, імені батьків, інших родичів; співі пісень з яскравим вираженням емоцій і відповідними жестами; створенні малюнків до віршів, пісень тощо. Необхідно підкреслити, що для учнів першого класу доцільно поєднувати репродуктивні і творчі завдання, оскільки у них ще не сформовані навички імпровізації.

Художньо-образну сферу теми «Я у світі музики Карпатської природи» (1 клас, II семестр) становить «звукове» втілення образів природи гірського краю. Для розкриття цієї теми ми пропонуємо такі музично-творчі завдання: створити ритмічну відповідь на ритмічне запитання; дати відповідь на загадку, проплескавши її ритмічний малюнок; створити мелодичну відповідь на мелодичне запитання, створити мелодичну відповідь з текстом на мелодичне запитання з текстом; завершити пісню, мелодію, вірш, казку; використати ударні інструменти при відтворенні музичних запитань і відповідей; зробити ілюстрації до колективно створених віршів, казок, оповідань і спробувати увияти музику до цих творів; дібрати музично-ритмічні рухи, які б виразно передали зміст і характер пісень.

Зміст теми «Карпатський край у пісні, танці, марші» (2 клас, I семестр) вводить учнів у світ пісні, танцю, маршу як головних сфер музичної образності, основних жанрів музики. У процесі розкриття цієї теми доцільно використовувати такі музично-творчі завдання: створити слова у заданому ритмі; дати ритмічну відповідь на запитання, побудованому на характерному ритмі колискової, танцю, маршу; читати тематичні вірші з паузами, під час яких необхідно простукати або проплескати придуманий відповідний ритм; мелодизувати фольклорні поетичні тексти, створити виразні фрази в характері колискової, танцю, маршу; дати мелодичну відповідь на мелодичне запитання, побудованому на характерних інтонаціях колискової, танцю, маршу; створити ритмічний супровід до пісні, танцю, маршу, використовуючи ударні музичні інструменти; інсценувати пісню; передати характер музики пісні, танцю, маршу в музично-ритмічних рухах; використати елементи «вільного» диригування при виконанні пісні, танцю, маршу; придумати рухи до музичних творів різних жанрів; створити власні поетичні тексти про пісню, танець, марш, а потім їх мелодизувати.

Зміст теми «Як говорить музика Карпат» (2 клас, II семестр) поглиблює уявлення учнів про зв'язок музики з життям, допомагає зрозуміти виражальні та зображальні можливості музики, усвідомити роль засобів музичної виразності у створенні музичних образів, відчути красу Українських Карпат. У процесі розкриття цієї теми доцільно використовувати такі музично-творчі завдання: створити ритмічні діалоги; створити ритмічні діалоги з текстом; створити власні поетичні тексти; передати свої враження про конкретну пору року в коротких наспівах чи вигуках; передати в мелодичних інтонаціях різні почуття: радість, сум, захоплення тощо; запропонувати декілька варіантів закінчення музичних фраз; створити мелодичні діалоги; створити мелодичні діалоги з текстом; мелодизувати старовинні українські народні дитячі заклички, лічилки, забавлянки тощо; створити «Пташині переспіви», використовуючи характерні інтонації; створити

музичну розповідь «Що я бачив і чув у лісі» і зробити художню ілюстрацію до неї; створити інструментальний супровід до оповідання (наприклад, про явища природи тощо) за допомогою ударних інструментів; провести гру «Якби я був композитором»; інсценувати дитячу казку, мелодизувати діалоги дійових осіб, виготовити з паперу, пластиліну чи інших матеріалів мініатюрні декорації до неї; передати засобами пантоміми різні музичні фрази, пластично проінтонувати напрямок і характер руху мелодії пісень; скласти розповідь про календарно-обрядові пісні і пов'язані з ними традиції і звичаї горян; зробити композицію з осіннього листя, гілок, плодів.

Зміст теми «Як заграють гуцулята – радіють Карпати» (3 клас, I семестр) поглиблює знання учнів про музичні інструменти Карпатського регіону, показує їхні можливості в передачі характеру музики, визначає особливості народно-інструментальної музики як важливої частини музичного фольклору. У процесі розкриття цієї теми доцільно використовувати такі музично-творчі завдання: створити невеликі віршовані тексти про різні народні інструменти, поширені в Українських Карпатах, і мелодизувати їх; вибрати для ритмічного супроводу твору інструмент, який найбільше відтворює його настрій; створити інструментальний ритмічний супровід до народної пісні, різнохарактерної музики; скласти інструментальні ритмічні діалоги; виконати ритм маршу на барабані з одночасним крокуванням; скласти оповідання, казку про музичні інструменти, які побутують в Карпатах, імітувати гру на цих інструментах; виготовити елементарні шумові інструменти (коробочки, палички) тощо.

Зміст теми «Коломийка серцю мила» (3 клас, II семестр) показує жанрові особливості коломийки як української народної пісні-танцю, визначає її зв'язок із життям горян, підкреслює її морально-естетичну сутність. У процесі розкриття цієї теми доцільно використовувати такі музично-творчі завдання: створити віршований текст на основі ритму коломийки; закінчити віршований текст у ритмі коломийки і мелодизувати його; запропонувати декілька варіантів віршованого тексту до мелодії коломийки; створити прості дитячі коломийки на основі запропонованих учителем слів чи словосполучень; створити інструментально-ритмічний супровід до коломийок; відтворити характер коломийок у танцювальних рухах; створити найпростішу танцювальну композицію до коломийки; записати тексти коломийок, почутих від батьків, близьких, рідних; скласти казку про коломийку і художньо оформити її, використавши орнамент вишивок, мелодизувати діалоги її дійових осіб.

Зміст теми «Із гір Карпат несеться гомін волі» (4 клас, I семестр) має національно-патріотичну спрямованість і покликаний сприяти становленню громадянської позиції учнів. У процесі розкриття цієї теми доцільно використовувати такі музично-творчі завдання: створити невеликі віршовані тексти на героїко-патріотичну тематику, відповідно до запропонованих тем-епіграфів (про Довбуша, опришківський рух, вояків УПА, боротьбу народів з поневолювачами), мелодизувати їх; створити уявний музичний портрет свого героя (гра «Якби я був композитором»); придумати мелодію на заданий текст); створити інструментально-ритмічний музичний супровід до пісень; супроводжувати виконання пісень пластичними рухами; створити власний сценарій концертного виступу, дібравши вірші і музичні композиції, відповідно до теми; скласти казку про Довбуша (чи інших героїв Карпат), створити художні ілюстрації до неї.

Зміст теми «Карпати у музичному віночку України» (4 клас, II семестр) спрямований на поглиблення розуміння самобутності музичного фольклору Карпатського регіону і, водночас, усвідомлення процесу взаємовпливів і взаємозбагачення музичної культури інших регіонів України. У процесі розкриття цієї теми доцільно використовувати такі музично-творчі завдання: прочитати віршований текст, чергуючи його ритмічну декламацію з простукуванням (проплескуванням) самостійно створених ритмічних вставок; скласти таблицю настроїв і почуттів, які викликають музичні твори в процесі їх слухання чи виконання; створити мелодію на заданий текст; створити пісню на власний текст; створити інструментально-ритмічний супровід до музики різноманітних жанрів; диригувати різнохарактерні музичні твори; виконувати пісні з різноманітними ритмічними рухами, які передають характер твору, і обґрунтувати свій вибір рухів; створити власну танцювальну композицію; скласти програму концертного виступу дітей до самостійно обраної теми; передати своє враження від музики в малюнках; зробити міні-презентацію музичного життя Карпатського регіону.

Висновки. Отже, розроблена нами тематична структура позакласних музично-творчих занять і система музично-творчих завдань для учнів початкових класів гірських шкіл відкривають перед учителем широкі можливості для творчого варіювання формами організації і проведення занять, видами імпровізації, доборою музичного, літературного, художнього матеріалів для імпровізації, відповідно до тематики занять, методами впливу на творчу діяльність молодших школярів, що сприяє музично-творчому розвитку дітей і оптимізації творчого процесу в загальноосвітніх школах Карпатського регіону.

1. Асаф'єв Б.В. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании / Б.В.Асаф'єв – Л.: Музыка, 1973. – 144 с.
2. Масол Л.М. Вивчення музики в 5-8 класах: навч. метод. посіб. для вчителів / Л.М.Масол, Л.В.Беземчук, Ю.О.Очаковська, Т.О. Наземнова. – Х.: Скорпіон, 2003. – 128 с.
3. Русова С. Нові методи дошкільного виховання / С. Русова. – Прага: Сіяч, 1927. – 122 с.
4. Шульгіна В.Д. Українська музична педагогіка: підручник /В.Д.Шульгіна. – К.: ДАККиМ, 2005. – 271 с.